
Giorgio Napolitano: rendhagyó kommunista, rendhagyó köztársasági elnök

Az olasz kommunisták közt nem ritka az eretnek, Napolitano azért tartozik ebbe a sorba, mert egyike a legtudatosabb és legkövetkezetesebb szociáldemokratává válóknak, emellett mint kétszeresen is megválasztott köztársasági elnök szintén rendhagyó. Elődei közül senki sem duplázott, és az elődök között nem akadt, aki kommunista lett volna. Érthető tehát, ha sorsa és pályája foglalkoztatja a közvéleményt. *Paolo Franchi* újságíróként vállalkozott az életrajz megírására. Napolitanót régóta ismeri, ifjúkommunista egyetemi aktivistaként, majd kezdő újságíróként (befutottként a *Corriere della Sera* kommentátora és szerkesztője) közeli kapcsolatba került az Olasz Kommunista Párt vezetőjével. Egyetemi összejöveteleken találkoznak és összeismerkednek, Franchinak alkalma nyílik betekinteni Napolitano aprólékos munkamódszerébe, széleskörű tájékozottságába a kultúra és általában a politika világát illetően, amiről sokszíniúen, sok adattal és ténnyel referál is művében.

A könyv alcímében ez áll: átmenet a „Sötét Boltokból” (Botteghe Oscure) a Quirinaléba. A Sötét Boltok utca Róma belvárosában, ahol az egykori OKP központi székhelye található. Ez a palota, ha nem is annyira legendás, mint a valaha pápáknak, majd a királynak, illetve a köztársaság elnökeinek hivatali helyiségeket és rezidenciát adó, a történelmi Róma történelmi dombján emelt Quirinale, neve a köznép száján mindig egyértelmű utalást jelentett az olasz kommunisták mitikus 1945 utáni fellelegvására. A dolgok „természetes” fejleményéből következett az épület eladása az 1990-es évek elején: megszűnt az OKP, szükségtelené vált a patinás székhely további üzemeltetése. Még természetesebb körülmény, hogy Napolitano „hivatali” idejének nagyobb részét a Sötét Boltokban töltötte és nem a Quirinaléban, miután évtizedeken át az OKP vezetője, a Központi Bizottság titkáráként felügyelte a kulturális életet, a gazdaságpolitikát és a külügyeket is. Sokoldalú, felkészült politikus – egy ciklustól eltekintve parlamenti képviselő, pártjának parlamenti frakcióvezetője, később a parlament elnöke, belügy-

miniszter Romano Prodi közép-bal kormányában 1996-98 között, végül a Quirinale lakója 2006–13-ig, hétéves mandátumát kitöltve és újraválasztva. 2015 tavaszán 90. életéhez közeledve lemondott. Közben az európai parlamenti tisztségben is öregbítette tekintélyét. Jelenleg aktív szenátor, élethossziglani kinevezéssel.

Politikusi arcélének fő jellemzője a reformelkötelezettsége. Amiért kiemeljük Napolitano reformizmusát, annak sajátos módon magyar vonatkozása is van, és ezt Paolo Franchi közvetlenül a könyve elején felveti, amennyiben Napolitano és a magyar kommunista politikus, Aczél György közötti meghitt baráti viszonynak szentel néhány oldalt, hivatkozva a Napolitano önéletírásában megkomponált Aczél-képre.¹ Franchit bizonyos fokig meglepi Napolitano megemlékezése Aczélről, mert a magyar politikus Olaszországban nem sokan ismerik, ám a szerző (sőt a szerzők, mert egyszerre Napolitanóról és a róla írt könyv szerzőjéről beszélhetünk) azt a történelmi pillanatot ragadja üstökön, amikor Aczél a hazai rendszerváltozással elszenvedi vereségét, és Napolitano csillagzata is kevésbé ragyog. Az OKP-ra is „rájár a rúd”: Itáliában elkezdődik a posztkommunista korszak, a párt átalakul, nevet változtat és a folyamatot kísérő pártvitákban a Napolitano vezette reformista áramlat (más szóval platform) – „migliorista” = javító elnevezéssel – eléggé alárendelt szerepet játszik a többi áramlathoz képest, ami Napolitano számára – ha nem is olyan méretűt, mint Aczélnek a rendszerváltozás – politikai kudarcot jelentett. Ennek megélésével veti papírra Aczélről szóló szolidarizáló sorait, intését az Aczélt erő bűnbakképzést bírálva. Kettejük ismeretsége egyébként az azonos időszakban gyakorolt kultúrpolitikai tevékenységükre megy vissza: kölcsönös látogatások, delegációs cserék jelezték az MSZMP és az OKP közötti kultúrpolitikai vonalon is kialakult megértő és egymást támogató kapcsolatot, amit sem Napolitano, sem Aczél nem tekintett formális protokollnak – Napolitano elismerte az aczéli kulturális politika nyitottságát, a többi szocialista országhoz mért nagyobb kulturális és művészeti szabadságot, míg Aczélna nagy hatással volt az OKP kiterjedt kulturális hegemoniája, a párt kitűnő értelmiségi kapcsolatrendszere. Az olasz párt épp Napolitano kulturális politikai vezetőszerpe idején alakította ki a teljes kulturális, tudományos és művészeti szabadság elvének alkalmazását, felismerve a korábbi időkben (ritkán, nem túlzóan, de) előfordult szűkkeblőségek politikai kárát, jóllehet talán ezt az aspektust Franchi kissé elhanyagolja, holott az „Isten veled Togliatti, isten veled fiatalságunk” c. fejezetben erre módja lett volna. Is-

1 Lásd erről részletesen az Élet és Irodalom 2015. május 29-i számában közölt összeállítást.

meretes, hogy az 1950-es években az OKP-kötődése a szovjet politikához a pártot óhatatlanul belesodorta a kultúra szabadságát korlátozó pozíciókba, és a szovjet kánont tolmácsoló Togliatti kénytelen-kelletlen a kultúra világába beavatkozó pártirányításos megoldásokhoz folyamodott. A módszer alkalmazása kellen is volt, mert maga Togliatti kezdte lazítani a szovjet politikához fűződő szoros kötelékeket, de ennek kiteljesítése utódaira várt. Ami ezt az időszakot – az '50-es évekből átmenő '60-as éveket –, valamint Togliatti politikáját illeti, a későbbi Napolitano-ra vonatkozóan is releváns az, amire a szerző dokumentumok alapján felhívja a figyelmet. 1960-ban az OKP kongresszusán Togliatti szónoki kérdést tett fel a küldötteknek: forradalmárok vagy reformisták vagyunk? Felelt is rá: „Forradalmárok vagyunk, akik konkrétan törekszünk a szocializmus felé.” Ám két évvel később – idézi Franchi Togliattit – a tézis emígyen hangzott: „a reformisztikus terepre ereszkedve is tudnunk kell mozogni”. Napolitano a maga politikai útján már egyértelműen a reformista terepet választotta és azon mozgott.

Politológiai elemzés tárgya lehet annak vizsgálata – Aczél és Napolitano barátságának apropóján – miként ágaznak össze, majd válnak szét egyes életutak azonos politikai közösségeken belül, amire a lehetséges válaszadó kiindulási alap pont az, hogy az azonos politikai közösség (jelen esetben a nemzetközi kommunista mozgalom) korántsem volt maradéktalanul homogén. Az ideológiai és identitásbeli azonosságok ellenére jelentős orientációs és értékrendi különbségek mutatkoztak, továbbá egy-egy párt nemzeti feltételrendszere, dimenziója, nemzetközi erőtere éles választóvonalakat húzott, ami meghatározta a pártok és politikusaik cselekvési lehetőségeit, pályájuk alakulását. Mindenesetre Napolitano politikusi személyiségének fejlődésében a döntő momentumot az jelentette – s Franchi lépésről lépésre megrajzolja az életút állomásait –, hogy Napolitano politikusi elhivatottságát a politikai intézmények működése felől érezte leginkább egyénisége szempontjából kiélhetőnek. Nem született pártvezérnek. Más formátumú habitussal és adottságokkal bírt. Nem véletlenül lett Enrico Berlinguer az OKP első embere, noha Napolitano neve is felmerült erre a funkcióra. Hosszú éveken keresztül lebegett előtte eme perspektíva, és amikor feltárult, kissé tréfásan javasolták neki – írja Franchi –, változtassa meg a nevét, mert Napolitano névvel (napolitano = nápolyi) nem válhat az OKP főtitkárává. Az OKP munkáspárt, és a munkásosztály gerincéből Nápolyban nem sok van, illetve több van Északon, Közép-Olaszországban.

Az olasz politikai folklórhoz tartozó élcelődésen túl meg kell jegyezni, Napolitano sem nevet nem változtatott, de nápolyiságából sem engedett. Nápoly – mint nyilatkozta – a legszeretettebb városa. Ettől függetlenül Ná-

poly megtagadására semmi oka nem volt, hiszen a város a maga társadalmi, kulturális, folklorisztikus, turisztikai stb. realitásaival (ma már a gazdasági jelentőségével is, nem beszélve környező hátszágáról) Itália elidegeníthetetlen része, Nápoly nélkül Itália elképzelhetetlen. Napolitano életében pedig politikailag rendkívüli fontosságú: a Dél fővárosa, az országrész gazdasági és társadalmi problémáinak a koncentrátuma, Napolitano politikai „betanulási” korszakának iskolája attól kezdve, hogy 1944/45 fordulóján ott csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Húsz éves fiatal joghallgató ekkor. A jogáskodás családi hagyomány náluk, édesapja erre a pályára szánta a fiát, és csak nehezen nyugodott bele, hogy Giorgio a politikát választotta, abba még kevésbé, hogy az OKP-t – a családban, mint afféle jobb módú nápolyi értelmiségi körökben általában, a liberalizmus volt a fő támpont. Végülis idősb Napolitano látva fiának közéleti előmenetelét, látva talán az előtte álló jövőt is, nem vonta meg tőle a szavazatát. Az ifjú Napolitanót a jogi stúdiumok és a jogi képzettség természetesen nagyban segítette a politikában, a politikai intézmények működésének kiismerésében, hosszú képviselői praxisában megismerte a törvényhozás csínját-bínját, a törvényesség érvényesítésének mechanizmusát és labirintusos buktatóit, aminek különböző magas tisztségeiben felbecsülhetetlen hasznát élvezhette. Mindezt megelőzően Nápolyban és környékén megismerhette a háború utáni szociális nyomor számkivetettjeinek sanyarú életét, a város alkalmazkodóképességét, társadalmi kategóriáinak egymásközi toleranciáját, a közvetlen emberi kapcsolatok semmivel sem helyettesíthető jelentőségét. Részesé lett a szakszervezeti bérharcoknak, a munkanélküliség ellenes megmozdulásoknak, az elmaradott olasz Dél („Észak gyarmata”), a Mezzogiorno felemeléséért folytatott küzdelmeknek. Közeli ismeretségbe került Nápoly értelmiségével (közülük többen, filmesek, írók és újságírók, színészek – Napolitano fiatalon fellépett színpadokon – országos karriert csináltak) és a város szocialista mozgalmával, személy szerint külön kiemelve Francesco De Martinót, aki az olasz szocialisták egyik főtitkára lett Nennit követően. Ez a változatos társadalmi közeg a későbbiekben megóvta Napolitanót mindennemű szektarianizmustól, az elszigetelődés veszélyeitől.

Különös jelentőségre tett szert politikai beállítottságának e vonása az 1970/80-as évtizedfordulón, amikor az OKP fölérvé választói támogatottságának a csúcsára (1975/76-ban), de onnan nem tudván tovább lépni, szükségessé vált egy új irányvonal kialakítása. Franchi is, a szakirodalom is megállapítja, hogy Napolitano minden erejével támogatta a Berlinguer kezdeményezte ún. történelmi kompromisszum-politikát, a kommunista-szocialista baloldal és a kereszténydemokrata párt mögött álló katolikus

dolgozó tömegek összefogásán nyugvó stratégiát, amely az OKP-t a politikai hatalom közvetlen közelébe juttatta: az 1978-ban beiktatott Andreotti vezette egyszínű kereszténydemokrata kormány parlamenti többségében a párt különböző intézményi pozíciókat birtokolhatott és úgy tűnt, tovább erősölhet a központi hatalom bástyái felé. Aldo Moro meggyilkolása, a NATO és az Egyesült Államok hidegháborús bizalmatlansága a szovjet kapcsolatai miatt folyamatosan perelt olasz kommunisták számára lehetetlenné tették ott és akkor mind a történelmi kompromisszum valóra váltását, mind a párt hatalomszerzési céljainak megvalósítását. Berlinguer ezt a momentumot csalódottan élte meg és saját irányvonalának, valamint pártjának a belső életébe fordulva kísérelte meg átvészelni, áthidalni a politikai megpróbáltatásokat. Kevésnek bizonyult mindazonáltal az OKP kétségtelen – a többi kommunista párttól elütő sajátosságaira, demokratikus elkötelezettségére, vállalt pluralista elveire – „különbözőségére” hivatkozni, a belőle kibontható, noha ködbe vesző távlatokat keresni. Világosan látszott egyrészt, hogy a kereszténydemokraták elengedték a súlyos gazdasági válságkezeléshez nélkülözhetetlen szövetséges kommunista segédkezet, másrészt a szocialisták, látva a kommunisták nehézségeit, minden történelmi sérelmükért – az 1921-es kommunista pártszakadásért, munkásmozgalmi hegemoniájuk 1945 utáni elvesztéséért – revansot kívántak venni. Fokozták testvérpártjuk nehézségeit, a kommunista párt kormányzásból való kizárására hozták meg konvenciójukat a többi demokratikus párttal (*conventio ad excludendum*). Mégis a helyes kommunista válasz ebben a helyzetben – mindenekelőtt a szocialisták irányában – nem az elzárkózás lett volna, hanem az együttműködés kutatása. Persze, kettőn áll a vásár, ami igaz, ám az is, hogy a politika nem ismeri a „soha” fogalmát. Napolitano álláspontja ebben a helyzetben az elzárkózás feladása, a szocialistákkal való kapcsolatépítés volt, ami szinte megoldhatatlan problémának látszott az olasz belpolitikában, viszont nem látszott lehetetlennek az európai szociáldemokraták körében, ahol – a nyugatnémet SPD-ben, a skandináv pártoknál, a Labournál – kitartó érdeklődést tanúsítottak az olasz kommunisták iránt, elismerték politikájuk demokratikus tendenciáját, röviden szólva a szociáldemokráciával rokon irányzatát. És a „rendhagyó” Napolitano is színre lépett: ő járta végig az európai szociáldemokratáktól befolyásolt fővárosokat, és ismertette az olasz kommunisták vonalának jellemző jegyeit. (NB. vannak, akik hajlamosak felnagyítani Berlinguer és Napolitano vitáját a történelmi kompromisszumra következő politikáról, ezzel szemben meg kell állapítani, hogy Berlinguer személyes döntése volt Napolitanóra bízni nyugat-európai küldetését.) Napolitano útjai sikeresek voltak és hozzájárultak ahhoz – igaz 1991, az OKP névváltozása

után – hogy a kommunista utódszervezetet, az olasz szocialista vezető, Craxi ellenkezését leküzdve felvegyék az európai szocialisták közösségébe.

Napolitano külpolitikai sikerei ezután tovább folytatódtak, kommunis-
taként az elsők között utazhatott hivatalos minőségben az Egyesült Álla-
mokba, és a belpolitikában is köztársasági elnökként elismerésre méltó tel-
jesítményt nyújtott az ország politikai stabilitásának megőrzését és nemzeti
egységének erősítését tekintve.

Paolo Franchi: Giorgio Napolitano. La traversata da Botteghe Oscure al Quirinale (Giorgio
Napolitano. Átmenet a Sötét Boltokból a Quirinaléba). Rizzoli, Milano, 2013. 424 o.

Pankovits József